

DIRKJE KUIK, BEELDEND KUNSTENAAR EN SCHRIJFSTER IN UTRECHT

Dirkje Kuik, beeldend kunstenaar en schrijfster, werd in 1929 als William Diederich Kuik geboren. Na een geslachtsoperatie op 51-jarige leeftijd ging ze door het leven als Dirkje Kuik. Zo wil ze ook herinnerd worden: ze heeft zich vanaf haar vroegste jeugd vrouw gevoeld. Ze stierf in maart 2008. Van 7 februari t/m 8 maart 2009 vindt in Kunstliefde, Nobelstraat 12a, Utrecht een tentoonstelling van het werk van Dirkje Kuik en Tijdgenoten plaats.

Door Christine Boer

Kuik was diep geworteld in Utrecht, waar ze altijd gewoond heeft. Haar jeugd bracht ze door op het adres Oude Kamp 1, het huis dat haar ouders huurden van de katholieke armenzorg. Hetzelfde huis dat ze later zou kopen en bewonen tot aan haar dood, met behoud van alle dierbare details. Vóór haar dood was ze met kunsthandelaar en vriend Jos te Water Mulder in gesprek om van dit huis een museum te maken.

Kuik en Utrecht

Kuik had een haat-liefde-verhouding met Utrecht. Ze reisde veel en heeft overwogen om uit Nederland te vertrekken, want van het Nederlandse kunstklimaat in welke stad ook was ze niet onder de indruk. Ze was bovendien wars van de modieuze kunststromingen van haar tijd, zoals Cobra: “Ik denk dat een provinciestad belangrijk is als je jezelf wilt blijven”, zei ze hierover. “Hier in Utrecht zat je er toch niet zo dichtbij, dat was een geluk.”

In haar geboortestad was ze ook organisatorisch actief in het kunstleven. Ze zat in het bestuur van Kunstliefde. In 1960 richtte ze Grafisch Gezelschap “De Luis” op, waarin grafici en schrijvers waren opgenomen. Maar ze had een hekel aan de middelmatige Utrechtse ambtenaren die voor haar gevoel haar werk belemmerden. En De Luis werd ze later ook zat: “Op een gegeven moment werd er bijna uitsluitend over *vogels* gepraat. Al die vogelliefhebbers hadden het over de lekkere kraaloojjes, zwarte mezen enzovoort. Charles Donker, Peter Vos, het leken verdomme wel biologen.”

Van kind naar kunstenaar

Utrecht was voor haar een stad waar het verleden leeft, zoals de steden in haar geliefde Italië. “Hoe zou ik Mantua herkend, Verona gezien, Venetië verdroomd hebben als Utrecht mij niets meegegeven had?” zei ze.

Het arme, een beetje verloederde klimaat van Utrecht in de crisisjaren was haar inspiratiebron. Ze tekende eindeloos de huizen en mensen van haar stad, in een zonderlinge, zeer eigen stijl van romantisch verval. Huizen werden ruïnes, mensen ook; vlekken en krassen horen bij het beeld, niets is af, alles staat scheef en brokkelt af. Ze hield van het volkse, waarin ze zelf was opgegroeid, en van de randfiguren in de samenleving. “De meeste mensen die ik teken zijn niet zo riant”, zei ze. Goed getroffen zijn ze, maar veel is weggelaten; in de dromerige, springerige lijnen van haar tekeningen hangt verval om de mensen heen, en soms potsierlijkheid: mensen kregen ook olifanten- of varkenssnuiten. Niet voor niets was Ensor een inspiratiebron en ook de Franse schrijver/tekenaar Victor Hugo.

Kuik groeide op in een arm gezin, waar echter de sfeer hing van bohemien leven en van cultuur. Haar vader was een houtbewerker die ook instrumenten bouwde, boeken en prenten verkocht, componeerde en cabaret maakte. Haar moeder was een welbespraakte en fantasievolle vrouw; talenten die Dirkje van haar geërfd had. Zij had een winkeltje in antiek en curiosa. Later omschreef Kuik haar eens als “een eigenwijze potekster”.

Kuik was wat we nu een hoogbegaafd kind zouden noemen. Toen ze vijf jaar was, gaf haar moeder haar een stapel boeken, nadat ze een tijd met haar had zitten spellen. “Daarna moest ze het zelf uitzoeken. “Binnen twee maanden las ik die boeken uit. Ik begreep niet wat er stond, maar dat gaf niet.”

Kuik las als kind alles wat ze te pakken kon krijgen. Behalve naar literatuur ging haar interesse uit naar geschiedenis, natuur- en scheikunde. Toen ze op de HBS zat was er sprake van dat ze scheikunde zou gaan studeren. Maar Kuik beseftte dat ze schrijfster wilde worden. In één van haar latere, autobiografische, verhalen schrijft ze: “In mijn kano dacht ik na hoe ik van die rotschool af moest komen. Ik had het nota bene zelf gewild, maar het viel me zo tegen, de sfeer. Mijn vader echter was er trots mee, wilde dat ik verder ging studeren; dan was het eigenaardige kind tenminste bezorgd. Mijn moeder kon het minder schelen, zij begreep beter hoe ik in elkaar zat.” (Uit: *Overbelicht*.)

Kuik ging bewust slechte cijfers halen en verliet de HBS. Niet schrijven, maar tekenen en schilderen was het eerste waarmee ze naar buiten trad. Opleidingen waren niet haar ding; ze bezocht de Rijksacademie maar werd er weggestuurd; het meeste leerde ze van individuele kunstenaars. Ze werd onderdeel van een curieuze kring van kunstenaars, handwerkmensen, astrologen en politieke idealisten, allen even straatarm als zij.

Kuik leerde etsen en litograferen en vooral de etstechniek paste perfect bij de inhoud van haar werk. Ze beheerste de moeilijke techniek van het afdrukken zó perfect, dat de nabestaanden van Escher en Mankes haar vroegen om hun platen te drukken. Het eigen werk drukte Kuik heel anders af; met veel plaattoon (achterblijvende inkt op het vlak) die een donkere, romantische sfeer oproept, en veelzeggende schaduwen en vlekken. Over haar eigen druktechniek zegt Dirkje Kuik: “Sommigen zien het als een smerige manier van drukken. Ik niet. Ik gebruik ook kapotte platen.”

Toen Kuik midden dertig was, begon er erkenning te komen voor haar beeldend en literair werk. Haar gedichten werden gepubliceerd, en voor de roman *Broholm* kreeg ze de Multatuliprijs. De hartstochtelijke lezer als schrijfster – veel van haar werk speelt in andere tijden, die ze minutieus als lezer bestudeerde, zoals de Napoleontische oorlogen. Critici waren vaak bang voor haar; ze stak in gesprekken haar vaak grotere belezenheid en inzicht niet onder stoelen of banken. Waar trouwens ook geen plaats was, want ieder plekje in huis werd ingenomen door een bibliotheek van 6000 boeken. Haar beeldend werk werd door critici vaak te romantisch bevonden, en dus passé. “Ik heb me er nooit veel van aangetrokken”, zei Kuik later zelf.

Van man naar vrouw

“Ik heb nooit besloten vrouw te worden”. Dat had ik vanaf het begin moeten zijn”, zei Dirkje Kuik. In de eerste klas van de lagere school wilde William in een jurkje naar school. Het mocht van haar ouders, maar op school kreeg ze het zwaar te verduren. Spot, schelden, vechten; ze maakte het allemaal mee.

Kuik kon provoceren zijn, maar in haar transsexualiteit wilde ze dat helemaal niet zijn. Pas na de dood van haar ouders besloot ze tot een operatie. In de jaren vlak daarvoor, toen ze openlijk in vrouwenkleden verscheen, durfde ze soms de deur niet uit. Ze voelde zich voor de buitenwereld toch “een verklede vent.”

De operatie veranderde alles. Dirkje Kuik zat beter in haar vel, voelde zich zelfs gelukkig. Maar ze kende de wereld van het uitgestoten worden, voelde zich daar kwetsbaar in.

“Haar ogen, achter brillenglazen, zijn waakzaam en meestal achter flarden sigarettenrook verborgen”, schrijft Hein Dik in een interview over een man die inmiddels is veranderd in een goedgeklede dame. Het heeft haar nooit verhinderd om zich uit te spreken; geestig, intellectueel onderlegd, scherp en niet zonder zelfspot.

Vijftien jaar lang had een ze gelukkige verhouding met Jo Nijenhuis, een metselaar. Toen hij was overleden, stond de urn bij Dirkje op de schoorsteen. Die moest later met háár mee de kist in, en wel tussen haar benen. Zo is ook geschied.

Einde en nieuw begin

“De dood is een schande”, zei Dirkje ooit. Met stelligheid verkondigde ze dat een mens uiteenvalt in koolstof. Maar ze zei ook: “Voor het ouder worden ben ik niet bang. Zelfs als je seniel zou worden, kun je misschien nog ik-weet-niet-wat tekenen. Het wordt alleen maar mooier als je een beetje gestoord bent. Zolang je je handen maar kunt gebruiken, en je ogen, en zo lang je je maar niet op sleeptouw laat nemen door het gezelligheidsleven.”

Jos te Water Mulder: “Toch hoopte ze ook op een vorm van bestaan na de dood. Niet voor niets tekende ze vaak geesten in haar huis. Ze praatte ook tegen hen.”

Ze stierf in het huis dat haar zo dierbaar was. Waar, zoals ook in haar verhalen, de geesten uit het verleden gewoon verder leefden. “Als ik er niet meer ben, valt het echt uit elkaar”, zei ze. “Het is een beetje een Iers idee: een huis blijft leven zolang er mensen wonen die er thuis horen.”

Het huis valt niet uit elkaar. Er “woont” nu iemand die er hoort. Jos te Water Mulder heeft het als museum in ere hersteld; op 12 december 2008 opent het haar deuren. In de kleine woonkamer op de eerste verdieping, nog helemaal intact, zou je het liefst in je eentje op een stoel gaan zitten.

Rondkijken in die esthetische, rommelige zoi van boeken en beelden, jezelf een wereld in laten trekken, de wereld van Dirkje Kuik, van haar ouders, van Utrecht. En nog een wereld. En nog andere, kaleidoscopische werelden; die van haar boeken, etsen, litho's schilderijen en tekeningen.

Dirkje Kuik en Tijdgenoten, 7 februari t/m 8 maart 2009, Kunstliefde, Nobelstraat 12a, Utrecht.

Open: wo. t/m zo. van 13.00 – 17.00 uur.

www.kunstliefde.nl

www.dirjekuik.com